

BALASSA IVÁN

Györffy István születésének százéves évfordulóján

A magyar néprajztudomány egyik legnagyobb egyénisége, Györffy István nemcsak saját szaktudományán belül, de messze azon túl, a tudományos és irodalmi világban éppenúgy emléket, művet, tanítványokat, utódokat és követőket hagyott maga után, mint ahogy művelődéspolitikai nézetei napjainkig hatóan élnek tovább. Hallgassunk meg jelentőségéről, hagyatékának értékeléséről olyan jelentős személyiségeket, akik már a felszabadulás utáni korszakból visszatekintve értékelték munkásságát és hatását.

Ortutay Gyula a legújabb kori magyar néprajztudomány meghatározó egyéniségeként írta 1953-ban: „Györffy István, egyetemi munkasztala mellett, mindnyájunk számára tragikus hirtelenséggel meghalt. Azok közé tartozott tudományunkban, akinek halála mindenki számára egyszerre érzékelteti a veszteség nagyságát. Valóban kevesek kiváltsága ez. Az elhangzott gyászbeszéddek, megemlékezések is mind erről a roppant veszteségről szóltak: a professzort, a kutató tudóst, a művelődéspolitikust, a magyar néprajzi kutatás egyik nagy szervezőjét éppenúgy siratták, mint a barátot, akinek derűs nyugalma és biztonsága állandó segítség és biztatás volt a fasizmus nehéz éveiben” (Magyar Nemzet, 1953. okt. 13).

Illyés Gyula klasszikus nekrológja (Ingyen lakoma. Tanulmányok, Vallomások I—II. Bp. 1964) egyes részletei helyett hadd idézzem azt a levelet, melyet Györffy születésének 90. évfordulóján rendezett ünnepségekre írt: „Örömmel, tanítványi hálával vennék részt Györffy István megünneplésében, de — jól jutott el hozzád a hír — valóban beteg vagyok, gyenge már az utazásra, szereplésre. Így üdvözöllek mindnyájatokat, akik megemlékeztek arról, akit nemcsak a néprajzosok, hanem az írók is mesterüknek tekintették s velük minden jó magyar.” (Bellon Tibor karcagi múzeumigazgatóhoz írt levele. A magyar nép tudósa 5. Karcag, 1980.)

Kardos László a néprajzkutató, művelődéspolitikus, a népi kollégiumok szervezője ugyanebben a kötetben írta: „Györffy István professzor nemcsak a néptudományok, mindenekelőtt a magyar néprajz jeles tudósa volt, hanem *a magyar nemzeti művelődés kiemelkedő kultúrpolitikusa is*. Művelődéspolitikájának alappillére a hazai műveltségnek a népből történő megújítása volt, amely programatikusan a népi-nemzeti tradíció tudatos felhasználását, de méginkább a nép — így a népből származó értelmiség tudatos részvételét és bevonását jelentette e nagy vállalkozásba.”

A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya és a Magyar Néprajzi Társaság 1984. február 10-én ülésszakkal emlékezett meg születésének évszázados jubileumáról, melyen Köpeczi Béla művelődési miniszter megnyitójában értékelt Györffy István érdemeit, és rámutatott életművének maradandó elemeire. Ez alkalommal táviratozta Balogh Edgár Kolozsvárról a két háború közötti felvidéki Sarló Mozgalom egyik vezetőjeként: „Üdvözölöm az egykori sarlós ifjúság tanító mesterének, Györffy Istvánnak emlékét idéző ülés résztvevőit”, de személyesen nem volt lehetősége az ülésen résztvenni.

E néhány vélemény is azt mutatja, hogy Györffy István olyan tudós, új eredményeket,

mondhatnánk felfedezéseket elért kutató, aki a magyar nép, különösképpen a magyar parasztság szellemi, gazdasági és társadalmi felemelkedésén munkálkodott nagyon szűkre szabott életében (1884—1939). Ebben közrejátszott karcagi nagykun iparos-szegényparaszt származása és gyermekkorának sok megpróbáltatása. Apja a szürszabóságot a múlt század végén feladta, mert már a pásztorok se vásárolták ezt a drága ruhadarabot. Ekkor a gimnáziumból is kivették, és egy bérelt tanyán élt egész télen át két lóval és egy növendék jószággal, egyedül, maga főzve a tanyások téli ételeit. Majd újra gimnázium, de már a szepességi Késmárkon, ahol német szót sajátít el, szegénysége miatt Karcagra, majd Túrkevére gyalog kénytelen hazatérni. Azonban ezek az utak annyi ismerettel gyarapítják, hogy hosszú vándorlásokra vállalkozik ezután: a Felvidéktől Fiuméig jut el, bejárja Erdélyt, felkeresi a bukovinai székelyeket, sőt a moldvai csángókat is. Az egyetemet Kolozsvárt kezdi, majd Budapesten folytatja; földrajz—történelem szakon nyert tanári oklevelet.

A Néprajzi Múzeumban lett díjtalan, majd díjas gyakornok, múzeumőr, illetve igazgatóőr, ahogy abban az időben a múzeumi fokozatokat nevezték. Ettől az intézménytől haláláig nem vált meg, mert professzorként hallgatóival járt ide vissza. Egyetemi magántanárként a közgazdasági egyetemen, majd a bölcsészettudományi karon adott elő, ahol 1934-ben létrehozta a néprajzi tanszéket, és nyilvános rendes egyetemi tanárként tanított. 1938-tól a Táj- és Népkutató Központ vezetője, majd annak rövid és feloszlattással végződő működése után, sikerült azt részben tanszékehez kapcsolni.

E néhány életrajzi adat mutatja, hogy olyan utat járt be, melyet az adott korszakban csak kevesen tehettek meg és ráadásul kevesen maradtak meg úgy, hogy nem felejtették el: honnan jöttek. Mindent igyekeztek megtenni, hogy ezt az utat a jövőben minél többen végig járassák.

A legmaradandóbb és új irányt elindító néprajzi tudományos munkássága, mely nemcsak eredményeiben, hanem iránytmutatásában is napjainkig él. A folklór területére kezdetben irodalomtörténeti ismeretekkel érkeztek a kutatók, míg az úgynevezett tárgyi néprajzi művelői többnyire természetrajzi, földrajzi alapképzettséggel rendelkeztek. Közülük olyan kiváló egyéniségek kerültek ki, mint Herman Ottó, Jankó János, majd Bátky Zsigmond. Különösen a két előbbinek a természettudományi evolucionizmus követőiként a társadalmi, történeti kérdések iránt kevés érzékük. A hasonló előképzettségű Györffy az elődöktől mindent elsajátítva a néprajzot elindította a történettudományok irányába.

Ez nemcsak abból állt, hogy a történeti munkákat kutatva, a levéltárak néprajzi vonatkozásait feltárva egy-egy tárgy, jelenség fejlődését igyekeztek minél nagyobb történeti mélységbe visszakövetni, hanem a népi műveltség egészét azokhoz a nagy politikai és gazdasági sorsfordulókhoz kötötte, melyek a parasztság életkörülményeit jelentősen befolyásolták vagy éppen alapvetően megváltoztatták. Így a török uralom, a jobbágyfelszabadítás, vagy éppen a folyók szabályozása és a vasútvonalak kiépítése. Ez és sok más változás a népi műveltségben tükröződik és Györffy az, aki ezt a magyar néprajztudományban, más európai országok kutatóit is megelőzve, hangsúlyozta.

„Ő az, aki kezdeményezi nálunk az abszolút kronológia bevezetését, s ha a relatív kronológiák kidolgozásában nem is jut el Bátky szintjére, ez csak szemléletének eltérését jelzi. Mindenesetre az új kutatás az előbbi irányba haladt, s magasabb szintre csak az utódok fejlesztették. Mégis Györffyyvel veszi kezdetét egy komplexebb és következetesebb történeti szemlélet, amely mindmáig jellemzi a magyar néprajzi kutatást, nemcsak a marxista vonalát, hanem részben már a polgári irányzatait is.” (Barabás Jenő: *Ethnographia*, 1977: 148—149). Következtetéseit a középkorban érezte a legbizonytalanabbnak, és éppen ezért szorgalmazta a középkori régészeti ásatások megindítását és az okleveles anyag megfelelő néprajzi értékelését. Nemcsak ásatásra buzdította a már felnőtt régész nemzedéket, hanem a fiatalok nevelésével valóságos „régészeti—néprajzi kutatásokat inspirált, melynek legkiemelkedőbb tudósa László Gyula, akit e téren a tanítványok egész sora követ.

A történetiség Györffy kutatási módszerének olyan vonása, melyet az utána következő

nemzedék sokkal nagyobb anyagra támaszkodva fejleszthetett. Az összehasonlítás, a komplexitás és a társtudományok eredményeinek felhasználása mind hozzátartoztak munkamódszerehez, de ezek csirái már elődeinél is felfedezhetőek, igaz ezek nála sokkal inkább kiteljesedtek.

Mindezekon túl olyan adottságokkal is rendelkezett, melyek képessé tették az összefüggések valószínű feltárására még akkor is, ha a szükséges adatok nem is állottak hiánytalanul rendelkezésére. Az invenció és az intuíció nagyszerű példáit csodálhatjuk meg munkáinak többségében. Invenciója több tudományszak eredményeinek segítségével az egység belátását tette lehetővé. Felfogása szerint a néprajzi jelenségek szorosan összefüggenek egymással, és ellene volt a néprajz szakokra történő szétválasztásának: „Hangoztatta: a nép tudása egyetemes, hiszen mindent egy személyben kell, hogy tudjon: gazda, aki ért mindenféle termeléshez és tenyésztéshez, kitűnő szállító és közlekedési szakember, építő, ezermester, botanikus, kereskedő, bíró, ügyének védője stb. és művész is, díszíti eszközeit, tárgyait, ruházatát, dalol, táncol, mesél stb.” (K. Kovács László, *Ethnographia*, 1974: 138.) Éppen ezért szükségesnek tartotta, hogy az egy és összefüggő társadalomban élő ember tudását együtt kell tárgyalni. Hatalmas ismerete, tudása lehetővé tette, hogy intenzív módon olyankor is felismerjen igazságokat, amikor a lehetséges adatok csak részben álltak rendelkezésre.

Sokat emlegetik, hogy a külföldi elméleteket nem sokra értékelte. Való igaz, hogy munkáiban ezekre való utalást nem találunk. Ez azonban korántsem jelentette azt, hogy ne ismerte volna korának európai néprajzi irodalmát, különösen a nagy összefoglalásokat. Ezek módszereiből mindazon hasznosította, amit egyre mélyülő történeti szemlélete elfogadhatónak tartott, de a folytonos hivatkozásokat nem tartotta szükségesnek. Fontosnak tartotta az összehasonlítást a környező népekkel, így maga is értette a németen kívül a románt, sőt a törököt is, hiszen azok a hódoltság másfél évszázada alatt népi műveltségünkre nagy hatással voltak. A bolgár néprajz eredményeiről tanítványa és barátja Hr. Vakarelszki révén tájékozódott. A skandináv, finn megfeleléseket nemcsak könyvből ismerte, hanem a helyszínen is tanulmányozta.

Kétségtelenül elsősorban a Kelettel való összehasonlítás szükségességét hangoztatta, és akár egyik nagy elődje, Jankó János, ő is ezt tartotta: ex oriente lux, vagyis Keletről jön a fény, ott kelt fel a nap. Ez a túlságosan Keletre való fordulás eredményezte, hogy alföldi városaink úgynevezett kertes települését, de még a tanyákat is a magyarság honfoglalás előtti korszakához igyekezett kötni, éppenúgy, mint a mezőgazdaság úgynevezett alföldi, általa ázsiai-nak vagy másképpen nomádnak nevezett formáját. A későbbiekben sok ilyen feltevéséről belátta, hogy nem bizonyítható, és mi sem mutatja emberi és tudósi nagyságát, mint az, hogy ha tévedéséről meggyőződött, azt mindig kész volt helyreigazítani. Ez esetben elismerte, hogy a mezőgazdaság külterjes formái a török hódoltság pusztításainak eredményeként jöttek létre.

Munkásságának sok jellemzőjét sorolhatnánk, a továbbiakban elég, ha arra szorítokozom, hogy nagy vonásokban jelezsem, a néprajznak milyen területein alkotott maradandót. Olyat, mely minden változtatás nélkül tovább él a magyar néprajztudományban, és olyat, melyet az utódok továbbfejlesztettek.

A település és építkezés az, mellyel munkásságának első korszaka elindult. Nyugodtan mondhatjuk, hogy e téren korszakos felfedezésnek számított az alföldi, jórészt nagykun és hajdú városok úgynevezett kertes településének felfedezése, melyben a család benn lakott a város központjában, míg a férfiak a kertek oljaiban a település szélén teleltették át a jószágoknak azt a részét, mely nem járta egész évben a legelőket. A tanya kérdését is ő világította meg elsőként, amikor a településhez való gazdasági és társadalmi kapcsolódását kimutatta. Az eredet, származás szempontjából felfogásunk ugyan e kérdésben változott, egyes kérdéseket, kapcsolatokat árnyaltabban látunk, de a felfedezés mégis Györffy István érdeme.

A másik nagy terület a mezőgazdaság, különösképpen a szilaj állattartás és a földművelés. A Nagykunság, Hajdútság és a Duna—Tisza közének egész évben legeltető állattartását senki jobban nem ismerte nálánál. A levéltárak gazdag anyagának segítségével tudását a 18. századig terjesztette, sőt Takáts Sándor 16—17. századra visszanyúló nagyszerű történeti feljegyzéseit is kitűnően felhasználhatta. Könyvei közül a *Nagykunsgági krónika*, *A szilaj pászto-*

rok ennek a régi, jellegzetes életformának irodalmi szintű ábrázolását jelentik napjainkban is. A *Takarás és nyomtatás az Alföldön* (Néprajzi Értesítő, 1928) című munkája klasszikussá vált, még akkor is, ha némely megállapításával ma már nem értünk egyet. Így például a kaszának az aratásban a honfoglalásig való visszavezetésével, mert az legfeljebb a 15—16. században tűnik fel aratóeszközként. Mindez azonban megállapításainak lényegén nem változtat.

A magyar népművészetnek, -viseletnek nemcsak legkitűnőbb ismerője. Az őt megelőző, de még az ő korszakában is ható romantikus elképzelésekkel szembeszállt, és azokat tények segítségével cáfolta. Így fedezte fel, hogy a korai magyar népviselet a 16—17. században még nem volt színes, díszített, és csak a 18. században, különösen a 19. század első felében virágzott ki. A *Cifraszűr-ről* (Bp. 1930) írt monográfiájában mindezt levéltári adatok alapján igazolta, és a Néprajzi Múzeum számára egyedülálló cifraszűr anyagot gyűjtött össze. A magyar parasztság vagyoni helyzete a 18. század második felétől lendült fel, ekkor indul virágzásnak a népi díszítőművészet valamennyi ága.

Győrffy észreveszi a társadalmi különbségeket is, melyek a falu különböző rétegeit elkülönítik egymástól: „Az öltözködésben társadalmi különbségek ugyanegy falu népénél is vannak. A szegényebb néposztály — mivel nincs módjában ruháit újítani, vagy pedig a jobbmódúaktól reámaradt, nem divatos, megunt, levetett ruhákban kénytelen járni — tovább őrzi a régit, mint a gazdagabb falubelije” (*Magyarság Néprajza* 2. kiadás, 1: 325).

A néprajzi tájak és csoportok vizsgálatában (a Fekete-Körös völgyi magyarok, kunok, csángók, palócok, jászok, matyók, hajdúk stb.) olyan történeti szempontokat érvényesített a néprajziak mellett, melyek az úgynevezett népiségtörténet irányába mutattak. Ezeknek Mályusz Elemér, Szabó István és tanítványaik egész sorának munkásságában, a történettudományban található meg a párhuzamai. Győrffy már 1925-ben (*Milyen elemekből áll a magyar nép?*) megpróbálta a magyarságot csoportonként, illetve tájanként bemutatni. Olyan vállalkozás volt ez, mely egész Európában egyedülálló, még akkor is, ha nem nagyon szereztek, illetve szerezettek róla határainkon túl tudomást. Itthon is követőkre talált tanítványai (Lükő Gábor, Mikecs László) és mások (Domokos Pál Péter, Kiss Géza) körében egyaránt. Ilyen kutatások azonban csak a felszabadulás után teljesedtek ki és jutottak el az elvi tisztázásig és összefoglalásig (Kósa László—Filep Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Bp. 1975).

Munkásságának sok részletét, tanulmányai sorát lehetne még sorolni, de különösképpen ki kell emelni azt a törekvését, mellyel — ma úgy mondanánk — a haladó hagyományokat meg akarta menteni. Erre így emlékszik egyik tanítványa. K. Kovács László: „...az emlékezet a múlthoz köt — mondotta Győrffy István —, a hagyományokhoz kapcsol, azonban csakis a hagyomány lehet az új dolgok létrehozásának a biztos alapja. Hagyományainkból, ami azonban jó, fenn kell maradnia fundamentumul, hogy azon épüljön a jelen és jövő egyaránt...” (*Ethnographia*, 1974: 139). Éppen ezért minden olyan megmozdulásban részt vett, mely a népi tudást újjá akarta teremteni. Így ott volt 1931-ben a Gyöngyös Bokréta megindulásakor, és amikor látta, hogy az nem megfelelő irányba fejlődik, akkor a néprajzi szakembereket intézményesen igyekezett bevonni a munka megjavításába. Ezért írta 1937-ben: „A Magyar Néprajzi Társaság ellenőrző tagjai tisztában voltak vele, hogy ily módon a hagyománymentés jelszava alatt maga a hagyomány megromlik s évtizedek múlva a mondvacsinált jelenségeket az idő hiteles hagyományokká avatja, ami a jövő néprajzi kutatóit téves következtetésre fogja vezetni, ezért sürgették a legteljesebb és legteljesebb körű néprajzi ellenőrzést, amelynek meg kell előznie magát a programba való vételt is” (*Ethnographia*, 1937: 98). Ez a munka meg is indult, és bár ért el helyi eredményeket, mégis az egész mozgalom áttekinthetése kisiklott a szakemberek kezéből.

Győrffy szorgalmazta azt is, hogy meg kell teremteni a magyar építészeti stílust. Elismerete, hogy e téren Kós Károly nagyon sokat tett, de az erdélyi építészeti stílusnak fában és kőben szűkölködő vidékeken való elterjesztését nem tartotta a tájba illőnek. Ezért tanítványait Vargha László vezetésével arra buzdította, hogy minél több helyen végezzenek hiteles épületfelmérést, mely aztán jó alapja lehet a korszerű népi jellegű, elsősorban családi ház tervezésének.

A népművészet, népi díszítőművészet, vagy ahogy szívesen nevezte, tárgyi népművészet életbentartása, továbbfejlesztése érdekében is egész életén át munkálkodott. Ő adta az első Miska-kancsót Kántor Sándor kezébe Karcagon és látta el olyan sok jó tanáccsal, melyek végül több mint fél évszázad múltán a Kossuth-díjig vezettek. Tudta, hogy a tanácsadás nem eleget ad, hanem a Néprajzi Múzeum legszebb tárgyainak képét kell a tehetséges népművészek számára hozzáférhetővé tenni, akik azt alkotóan fel is tudják használni. Ezért indította meg Bátky Zsigmonddal és Viski Károlyval a Magyar Népművészet című sorozatot, amelyhez egyszerű tárgyak és jóakarát rendelkezésre állott, de minden anyagi támogatás hiányzott. A Néprajzi Múzeumban az 1940-es évek végén még magam láttam azt a kezdetleges sokszorosító szerkezetet, mellyel Györffy István a kiadvány számára maga állította elő az egyes táblákat; természetesen többnyire egy színben, mert másra nem volt lehetőség.

Györffy István az új népművészet kialakításával kapcsolatban is kifejtette véleményét: „A nőiskolák minden vonalon eredeti népi minták után tanítanak, hogy a magyar népi stílus-érzék véérébe menjen át a tanulóknak. Terveznie akkor szabad, ha ezzel a készséggel már rendelkezik. De csak a hiteles díszítő elemek más elrendezéséből állhat a tervezés is. A motívum-anyagot megváltoztatni nem szabad.” (*A néphagyomány és a nemzeti művelődés*, 3. kiadás. Bp. 1942. 39—40.) A másolás és a szabadtervezés kérdésében tehát olyan állást foglalt Györffy, melyet ma is követünk.

Egy életen át szerzett, kialakított ismereteit, véleményét foglalta össze 1939-ben *A néphagyomány és nemzeti művelődés* című, nagy hatású könyvében, mely néhány év alatt 13 000 példányban jelent meg. Ez abban az időben rendkívüli sikernek számított. Ezzel az emlékirattal fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez az Anschluss (Ausztria bekebelezése Németországba) követő napokban, hogy a népi műveltséget állítsa szembe az egyre erőszakosabban jelentkező német kulturális nyomással. „Az utóbbi idők világtörténeti eseményei arra intenek bennünket, hogy nemzeti erőinket, egységünket fokozzuk... A magyar társadalom utolsó, de legnagyobb erőtartaléka a magyar nép...” — írja könyvének utolsó oldalán és ezt egyben szellemi végrendeletének is lehet tekinteni.

Saját környezetében mindent elkövetett, hogy a szegény, elsősorban paraszt származású diákjait jó szóval, de anyagilag is segítse. Ebből is társadalmi mozgalmat akart kibontakoztatni, de ez a kezdeményezése csak halála után valósult meg a róla elnevezett Györffy Kollégiumban, mely a Népi Kollégiumok Szövetségében kiterelvényesedve a felszabadulás után a népből jött baloldali értelmiség derékhadát nevelte.

Még nem is szóltam arról, hogy a tudományszervezésben milyen jeles eredményeket ért el. A néprajzi gyűjtőtáborokban a legkülönbözőbb képzettségű diákok vettek részt, különösen támogatta a középiskolások néprajzi gyűjtéseit. Egyik szerzője az éppen ötven évvel ezelőtt megjelent *Magyarság Néprajza* 1—2. kötetének, melynek hét fejezetét írta és létrehozásában oly nagy szerepet vállalt. Szerkesztette az Ethnographiát (1935—1939) és ennek füzetait. Mindez a karcagi Kertész Nyomdában jelent meg, akkor is, ha a számla kifizetése bizonytalanul látszott. Kertész József és könyvnyomdája megérdemelné, márcsak Györffy Istvánhoz való kapcsolódása révén is, hogy művelődéstörténeti szerepét valaki felderítse. Igazat kell adnom egyik közvetlen munkatársának, Gönyey Sándornak, amikor nekrológiájában azt írta, hogy hatalmas tudományos és társadalmi munkásságát szinte lehetetlen felmérni. Most, születésének évszázados jubileuma újabb alkalmat ad erre és reméljük, hogy nehezen hozzáférhető munkáiból minél több napvilágot lát nemcsak a néprajztudomány, hanem a népi műveltség iránt érdeklődők egyre növekvő tábora számára is.

Györffy István születésének évfordulóján joggal állapíthatjuk meg, hogy ma is itt van közöttünk. Itt van történeti-néprajzi módszerével, mely ma a néprajztudomány vezető irányzatává fejlődött, itt van abban a törekvésünkben, hogy a népi műveltség haladó és a továbbfejlesztésre alkalmas részeit szocialista nemzeti műveltségünkbe beillesszük, itt vannak tanítványai, akiktől már a következő nemzedékek veszik át tanításainak továbbfejlesztett lényegét.